

การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาภาวะโลกร้อนในชุมชนเมือง*

**Application of Sufficiency Economy for Solving The Global Warming Problem
in Urban Area**

จักรสิน น้อยไร่ภูมิ**

บทคัดย่อ

ภาวะโลกร้อนมีต้นเหตุสำคัญมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่อิงกับอุตสาหกรรมเป็นหลัก อันเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความไม่พอเพียง ปัญหาโลกร้อนได้เริ่มก่อตัวขึ้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา พร้อมๆกับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ การขยายตัวอย่างรวดเร็วและการบริโภคอย่างฟุ้งเฟ้อของชุมชนเมือง ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมอย่างเกินพอดี อันนำมาซึ่งปัญหาภาวะโลกร้อนในที่สุด ดังนั้น หากสามารถจัดการให้ชุมชนเมืองมีการบริโภค ที่พอเพียง ย่อมสามารถช่วยบรรเทาปัญหาโลกร้อนลงได้ ก่อนที่จะกลายเป็นวิกฤติเงินกันกำลังรับมือ

บทความนี้มีความมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมในชุมชนเมือง เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อน โดยนำเสนอในรูปแบบของแนวคิด “ชุมชนเมืองที่พอเพียง” ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ การมุ่งสนองความต้องการในระดับที่ไม่น้อยเกินจนขัดสนและไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากความต้องการระดับพื้นฐานให้มั่นคง ก่อนไปสู่ในระดับที่สูงขึ้นตามลำดับขั้น สัมพันธ์กับหน่วยชุมชนที่มีหลายลำดับขั้น โยงใยเป็นเครือข่ายความพึ่งพากันภายในเมือง แนวคิดนี้จะกลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความพอเพียงในชุมชนเมือง อันเป็นหนทางสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อน และเกื้อหนุนให้ชุมชนเมืองไทยมุ่งสู่หนทางแห่งความพอเพียงสืบต่อไป

* เนื้อหาส่วนใหญ่ของบทความชิ้นนี้เรียบเรียงขึ้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2550 เรื่อง หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจิโรจน์ อนามบุตร เป็นที่ปรึกษาหลัก และอาจารย์สิงหนาท แสงสีหนาท เป็นที่ปรึกษาร่วม

** อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี, ma_lang_phoo@hotmail.com

Abstract

The over utilized development of economies, which rely too much on industrialization, is a major cause of the global warming problem. This problem has been developing since the initial phases of the industrial revolution, which caused excessive urban sprawl in many places around the world. This developing situation has stimulated the exploitation of natural resources, which has been a main factor in the global warming issue. Therefore, a solution to this problem would be if we could manage consumption so that communities use just-enough resources for what they need, the global warming will diminish before it can no longer be a fixable problem.

This article examines a way to manage the environment of urban areas to relieve the many problems caused by global warming. The concept of “Urban Sufficiency” is introduced so that people can understand how to meet each need at a moderate level, not too little or too much. This concept begins with fulfilling basic needs before meeting and not pursuing excess. This concept is also related to communities, which are interconnected with each other and have different sufficient level of needs. These solutions are suitable and realistic ways to relieve the many problems caused from global warming, in Thailand.

บทนำ

“ชุมชนเมือง” คือผลผลิตอันเป็นรูปธรรมจากความต้องการของมนุษย์ ด้วยการปรับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่เดิมตามธรรมชาติ ผสมผสานกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต (กำธร กุลชล 2545 : 1) และสนองความต้องการทางด้านต่าง ๆ ภายในจิตใจของตน ชุมชนเมืองในแต่ละสมัยล้วนเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อตัวขึ้นพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองนั้นๆ ชุมชนเมืองจึงทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนของระบบสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนพฤติกรรมของผู้คนในเมืองนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมืองที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผลพวงจากความคิดพลาดของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งยึดมั่นในแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่อิงอยู่กับอุตสาหกรรม กายภาพที่เกิดขึ้นล้วนเป็นผลสะท้อนความต้องการบริโภคเพื่อสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ หลักฐานของความคิดพลาดดังกล่าวได้แสดงตัวออกมาอย่างชัดเจน ผ่านทางปัญหาและวิกฤติการณ์ทางด้านต่าง ๆ ที่กำลังคุกคามชีวิตของมนุษย์ในเมืองอยู่อย่างรอบด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยโน้มน้าวและเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดความพยายามที่จะค้นหาหนทางรอดจากภาวะดังกล่าว จึงทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกขึ้น

ด้วยความมุ่งหวังว่าจะมาช่วยถ่วงดุลและเยียวยาความผิดพลาดจากการพัฒนาในอดีต โดยในบรรดาแนวคิดการพัฒนาทางเลือกรุ่น แนวคิดที่นับได้ว่ามีอิทธิพลสูงสุดและได้รับการยอมรับมากที่สุดในระดับโลกคือแนวคิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ที่เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมและปัญหาภาวะโลกร้อนอันเกิดจากปฏิกิริยาเรือนกระจก

ในปัจจุบันทุกภาคทุกส่วนของสังคมทั้งในระดับโลกและในประเทศไทย ต่างมีแนวโน้มที่จะนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ามาปรับใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นตามลำดับ ชุมชนเมืองรูปแบบเดิมซึ่งเป็นกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการพัฒนากระแสหลัก จึงจำเป็นต้องมีการวิวัฒนาการเพื่อรองรับการพัฒนากระแสใหม่ที่จะเกิดขึ้น จากการผสมผสานการพัฒนาทั้งสองกระแสเข้าไว้ด้วยกัน สำหรับในตะวันตกได้มีการนำเสนอแนวคิด “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่งเกิดจากการนำแนวทางของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนและปฏิกิริยาเรือนกระจกอันเป็นผลพวงจากการขยายตัวของชุมชนเมือง แต่สำหรับในประเทศไทยนั้น ยังไม่มีหนทางในการบรรเทาปัญหาที่เป็นรูปธรรมเช่นในตะวันตก สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมืองไทยที่จะรองรับการพัฒนากระแสใหม่ จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการค้นคว้าหาคำตอบที่เหมาะสมเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนสำหรับชุมชนเมืองของไทยต่อไป

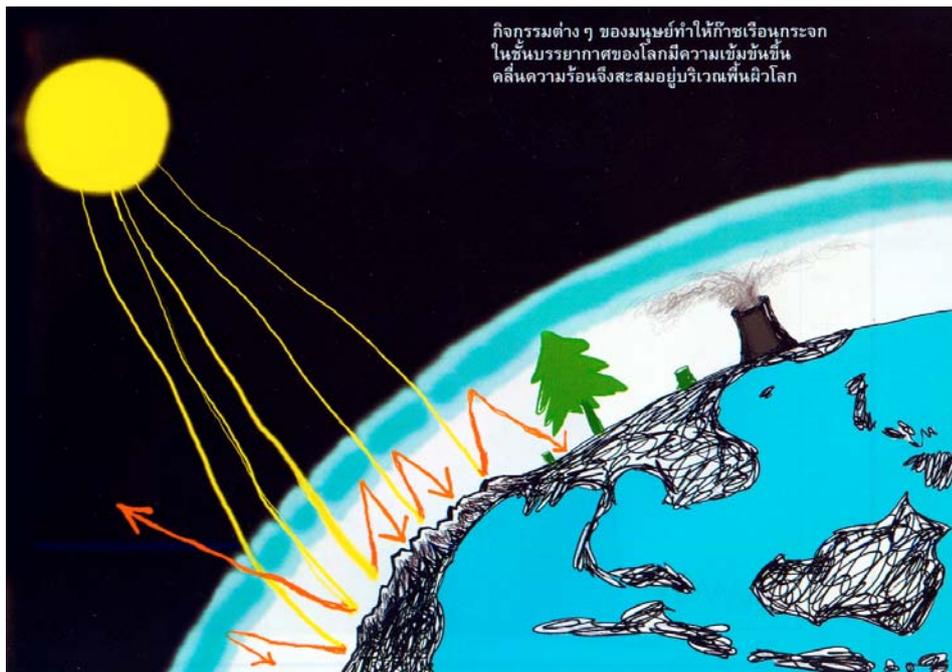
ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

เนื้อหาในบทความชิ้นนี้ส่วนใหญ่เรียบเรียงขึ้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2550 เรื่อง “หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” โดยมุ่งหวังที่จะประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การออกแบบชุมชนเมือง เพื่อใช้เป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนสำหรับชุมชนเมืองไทย เนื้อหาของบทความจะเรียงลำดับตามขั้นตอนการศึกษาโดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาถึงปัญหาภาวะโลกร้อนและความสัมพันธ์ของภาวะโลกร้อนกับชุมชนเมือง ต่อมาจะเป็นการศึกษาชุมชนเมืองที่ยั่งยืนซึ่งเป็น ตัวอย่างของการนำการออกแบบชุมชนเมืองมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนของชุมชนเมืองในตะวันตก เพื่อนำมาเทียบเคียงกับบริบททางด้านต่างๆของชุมชนเมืองไทย ก่อนจะนำมาสู่แนวทางการนำกระบวนการทัศน์เรื่องความพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชนเมืองของไทย อันนำมาซึ่งแนวคิดในการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมือง ในรูปของ “แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” ในท้ายที่สุด

1. ปรากฏการณ์โลกร้อน

ภาวะโลกร้อนคือสภาวะที่อุณหภูมิโดยเฉลี่ยเหนือพื้นผิวโลกมีความร้อนเพิ่มสูงขึ้นจากอุณหภูมิโดยเฉลี่ยปกติของโลก แม้ในปัจจุบันจะยังไม่เป็นที่สรุปแน่ชัดว่าภาวะโลกร้อนมีสาเหตุมาจากอะไร แต่มีความเห็นร่วมทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Consensus) ที่บ่งชี้ว่า ระดับการเพิ่มของก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์เป็นส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ดังที่คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) ของสหประชาชาติได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า (<http://th.wikipedia.org>)

“จากการสังเกตการณ์การเพิ่มอุณหภูมิโดยเฉลี่ยของโลกที่เกิดขึ้นตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 (ประมาณตั้งแต่ พ.ศ. 2490) ก่อนข้างแน่ชัดว่าเกิดจากการเพิ่มความเข้มข้นของแก๊สเรือนกระจกที่เกิดขึ้น โดยกิจกรรมของมนุษย์ที่เป็นผลในรูปของปรากฏการณ์เรือนกระจก (Greenhouse Effect)”

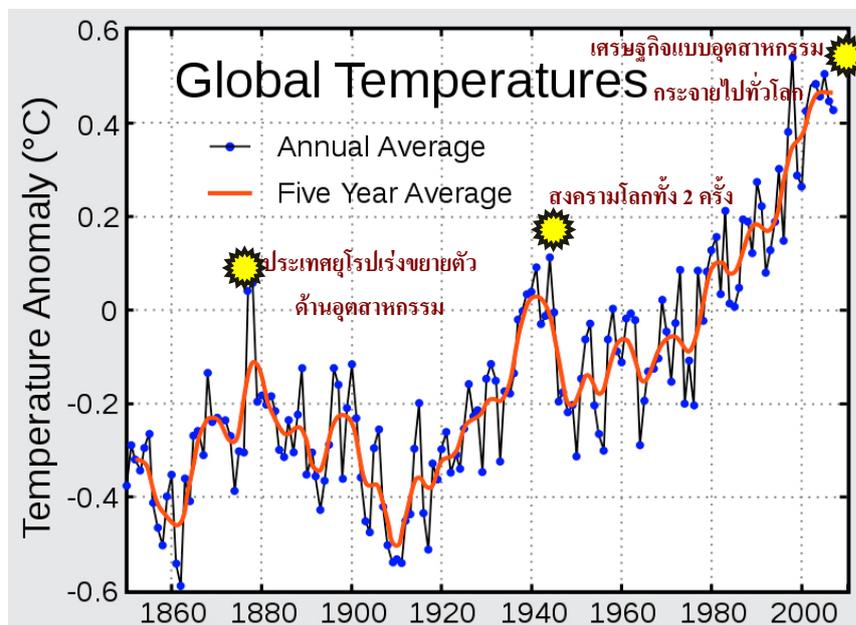

ภาพที่ 1 การเกิดปรากฏการณ์เรือนกระจก

ที่มา : วันชัย ดันตวิทยาพิทักษ์. “10 คำถามโลกร้อนที่ทุกคนต้องรู้”, สารคดี, 23 ,265.

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔), 2550) : 136 - 151.

จากผลการศึกษาของทีมวิจัยของมหาวิทยาลัย อีสต์ แองเกลีย (University of East Anglia) ประเทศอังกฤษ ซึ่งได้บันทึกความเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิโลกโดยเฉลี่ยในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1860 จนถึงปี ค.ศ. 2000 พบว่า ตั้งแต่ช่วงเวลาหลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเป็นต้นมา ระดับของอุณหภูมิจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแต่ยังไม่มากนัก จนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ 1880 ที่อุณหภูมิจะมีการเพิ่มในอัตราที่สูงขึ้นมาก เพราะเป็นช่วงที่กลุ่มประเทศยุโรปหลายประเทศมีการแข่งขันกันเร่งผลผลิตทางอุตสาหกรรมกันอย่างสูงเพื่อป้อนเข้าสู่ตลาด และหลังจากช่วงทศวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา เส้นกราฟของระดับอุณหภูมิจะพุ่งสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจะสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1910 ถึง ค.ศ. 1945 ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาที่เกิดสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง ประเทศต่างๆเร่งขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อเสริมศักยภาพของตัวเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและพลังงานทางทหาร และอีกช่วงที่ระดับอุณหภูมิเฉลี่ยสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด คือในระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1976 ถึง ค.ศ. 2000 ซึ่งเป็นช่วงที่ ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนาที่ต้องพึ่งพาการลงทุนจากกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมเข้าประเทศของตน จึงทำให้ระบบอุตสาหกรรมและระบบสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ที่ต้องใช้พลังงานมาก แพร่กระจายสู่ประเทศต่างๆทั่วโลกอย่างรวดเร็ว (อภิชา สืบสามัคคี 2550 : 2-7)

ภาพที่ 2 แผนภูมิแสดงระดับอุณหภูมิโลกโดยมหาวิทยาลัย อีสต์ แองเกลีย

ที่มา : ปรับปรุงจาก The Global Warming Challenge, Theories Supporting Global Warming [online],

accessed 13 December 2007, Available from [http:// www.globalwarmingchallenge.co.uk](http://www.globalwarmingchallenge.co.uk)

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่อิงกับระบบอุตสาหกรรม ได้ทำให้ปริมาณก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และกำลังเป็นประเด็นปัญหาในระดับโลกที่ทุก ๆ ประเทศต่างให้ความสำคัญ ในการร่วมมือกันลดปริมาณการปล่อยก๊าซชนิดนี้ลง เพื่อช่วยลดสภาวะเรือนกระจกของโลกให้กลับมามีอยู่ในภาวะสมดุล โดยสาเหตุที่ก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นนั้นสามารถสรุปเป็น 5 สาเหตุหลักได้ดังนี้ (อภิชา สืบสามัคคี 2550 : 8-9)

การผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมและโรงไฟฟ้า

จากการเผาไหม้เชื้อเพลิงจากถ่านหินเป็นหลัก คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 38.1 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

ยานพาหนะและเชื้อเพลิงฟอสซิล

จากพาหนะที่ใช้เชื้อเพลิงเป็นตัวขับเคลื่อนเครื่องจักร คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 25.3 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

เกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

เช่น การถางป่าเพื่อต้องการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกของมนุษย์ รวมทั้งระบบอุตสาหกรรมในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 22.5 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

ระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

ที่ใช้เพื่อสร้างความสะดวกสบายให้กับมนุษย์ เช่น เครื่องปรับอากาศ ตู้เย็น วัสดุประเภทโฟม และน้ำยาจากอุปกรณ์ดับเพลิง โดยคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 10.3 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

สาเหตุอื่น ๆ

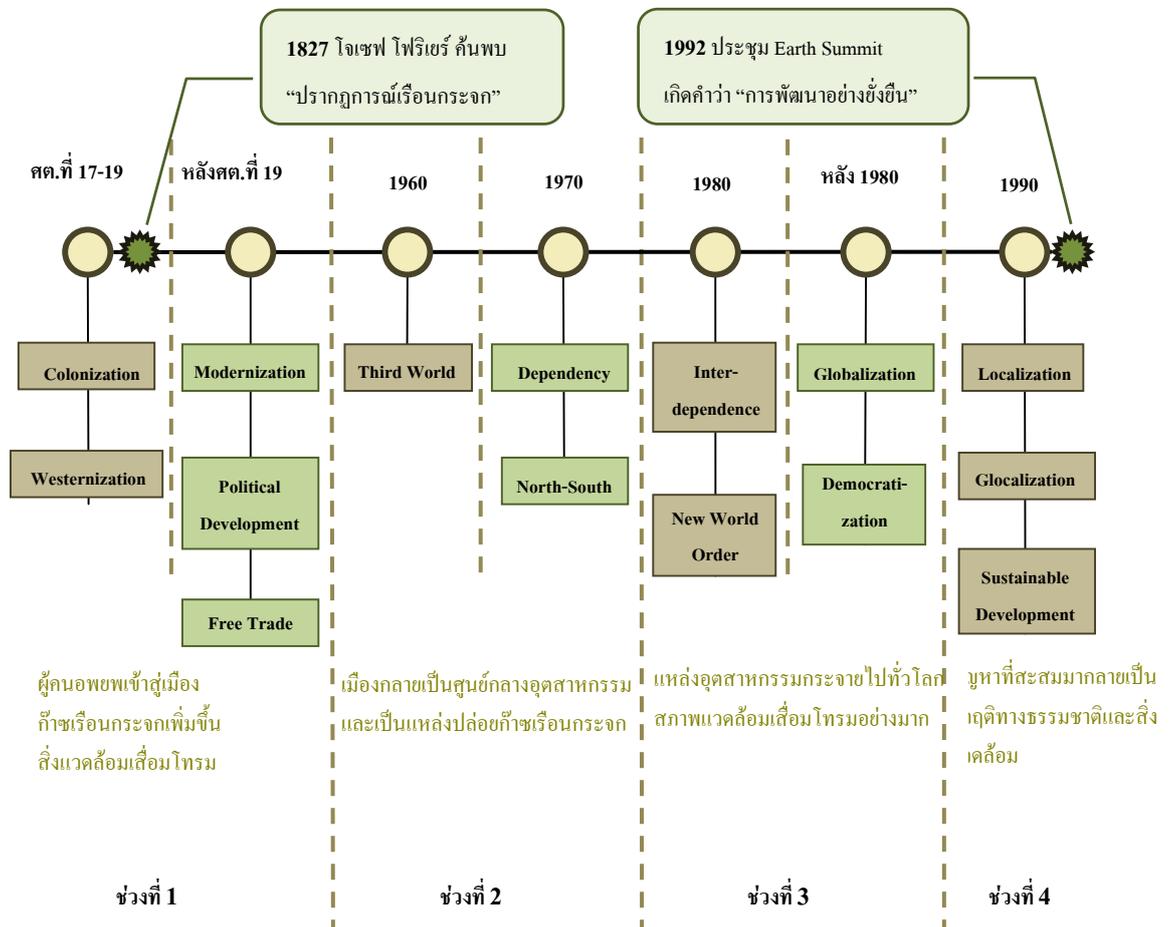
เช่น กระบวนการย่อยสลายของขยะประเภทซากพืชซากสัตว์ และจากการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 3.4 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ทำให้ก๊าซเรือนกระจกมีปริมาณที่มากขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อม โดยมีปัญหาโลกร้อนเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนที่สุด ที่เป็นเหมือนกระจกสะท้อนให้เห็นว่า เรามีธรรมชาติในการบริโภคกันอย่างไร (กนกวรรณ ตระกูลยิ่งเจริญ 2551 : 48-49)

2. ภาวะโลกร้อนกับพัฒนาการของชุมชนเมือง

วิกฤติโลกร้อนในปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ โดยสัญญาณแห่งวิกฤติครั้งนี้

ได้เริ่มแสดงตัวออกมาอย่างต่อเนื่องหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา คู่ขนานกับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ สถานการณ์ภาวะโลกร้อนในแต่ละช่วงเวลาจึงสัมพันธ์กับการขยายตัวของชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัย ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จะทำการศึกษาย้อนรอยพัฒนาการของชุมชนเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละช่วง นับตั้งแต่ปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะโลกร้อนกับชุมชนเมือง ทำให้สามารถเข้าใจที่มาของปัญหาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยแต่ละช่วงเวลาที่ทำกรนำเสนอนี้ จะทำการแบ่งตามทฤษฎีการพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละสมัยเป็นหลัก ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

ภาพที่ 3 ปัญหาภาวะโลกร้อนกับพัฒนาการของชุมชนเมือง

ที่มา : ดวงจันทร์ อาภาวิชรุตม์ เจริญเมือง, เมืองในสังคมไทย (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2542.

ช่วงที่ 1 ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 ประเทศตะวันตกจึงมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดลัทธิล่าอาณานิคม (Colonization) เพื่อแสวงหาแหล่งวัตถุดิบและแหล่งระบายสินค้าแหล่งใหม่ ผ่านทางกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) และการค้าเสรี (Free Trade) ในช่วงนี้ผู้คนจากภาคเกษตรกรรมได้พากันอพยพเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมากเพื่อมาเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ชุมชนเมืองจึงมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วส่งผลให้เริ่มเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางสังคม ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อุณหภูมิของโลกในช่วงนี้เริ่มสูงขึ้นจากการผลาญทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาลเพื่อนำมาใช้ในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม และก๊าซเรือนกระจกได้เริ่มถูกปล่อยออกสู่ชั้นบรรยากาศมากขึ้นในช่วงเวลานี้

ช่วงที่ 2 หลังจากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้ทำให้มีการขยายตัวและแพร่กระจายของเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรมจากประเทศโลกที่หนึ่งมายังประเทศโลกที่สาม ทำให้ประเทศในโลกลูกต้องพึ่งพาประเทศโลกที่หนึ่งอยู่ตลอดเวลาตามแนวคิดทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency) การพึ่งพาในลักษณะนี้ ทำให้ประเทศโลกที่สามกลายเป็นเพียงแรงงานที่ผลิตสินค้าเพื่อป้อนให้กับระบบอุตสาหกรรมของประเทศโลกที่หนึ่ง ในช่วงนี้ประเทศต่าง ๆ มีการเร่งขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมอย่างมาก เพื่อเสริมศักยภาพของตัวเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางทหาร ชุมชนเมืองได้กลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมและเริ่มมีการขยายตัวมากขึ้นและหนาแน่นขึ้น ส่งผลให้มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในเขตเมืองในปริมาณที่มากขึ้นทำให้อุณหภูมิของโลกเริ่มสูงขึ้น

ช่วงที่ 3 ในช่วงต้น ค.ศ.1980 ได้เกิดมีแนวคิดการจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order) ซึ่งแฝงมาพร้อมกับความพยายามของประเทศโลกที่หนึ่ง ในการจะครอบงำระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามผ่านทาง “โลกาภิวัตน์” (Globalization) ที่มาพร้อมกับความเจริญและความทันสมัย ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมได้แพร่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ชุมชนเมืองทั่วโลกต่างรับเอารูปแบบของชุมชนเมืองสมัยใหม่จากตะวันตกเป็นต้นแบบ ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองตะวันตกจึงกระจายสู่ชุมชนเมืองต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในช่วงนี้หมอกควันที่ถูกปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเมืองจากทั่วโลกได้ทำลายชั้นโอโซนและรวมตัวกันเป็นม่านหมอกในชั้นบรรยากาศ ชั้นบรรยากาศจึงมีการดูดกลืนพลังงานความร้อนและปล่อยกลับเข้าสู่โลกมากขึ้น สภาพภูมิอากาศทั่วโลกเกิดการแปรปรวน เกิดความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศ

ช่วงที่ 4 ต่อมาในช่วงปี ค.ศ.1990 ได้เริ่มเกิดกระแสท้องถิ่นนิยม (Localization) เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นต่างไม่ต้องการถูกครอบงำจากกระแสโลก จนถึงปัจจุบันผลจากความเสื่อมโทรมของสภาวะ

แวดล้อมได้ส่งผลให้เกิดแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นผลจากการประชุม Earth Summit ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ในปีค.ศ. 1992 โดยเป็นแนวคิดที่เน้นการใช้ทรัพยากรไม่สิ้นเปลือง รวมทั้งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและเคารพต่อสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปอย่างสมดุล ซึ่งสวนทางกับพฤติกรรมของคนในชุมชนเมืองในปัจจุบัน ที่มีการใช้พลังงานอย่างสิ้นเปลืองเพื่อนำมาปรนเปรอความต้องการอันเกินพอดี มีการขยายตัวของชุมชนเมืองจนรุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง ทำให้ในช่วงนี้เกิดภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมอย่างแสนสาหัส ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น ฤดูกาลที่ผันแปร ตลอดจนเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติจากความผันแปรของสภาพภูมิอากาศของโลก มนุษย์จึงต้องประสบกับภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงอย่างไม่เคยประสบมาก่อน

ชุมชนเมืองสมัยใหม่เป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นมิติทางด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นการพัฒนาอันตั้งอยู่บนรากฐานของความไม่ยั่งยืน และจากความผิดพลาดของแนวทางการพัฒนาเช่นนี้ ได้ส่งผลให้ชุมชนเมืองสมัยใหม่ของตะวันตกและทั่วโลกกลายเป็นศูนย์รวมของปัญหาต่าง ๆ มากมาย ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก ด้วยความที่ชุมชนเมืองเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมอันเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน ชุมชนเมืองจึงเป็นเสมือนตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน ดังนั้น การจัดการกับเมืองและการบริโภคของเมืองจึงเป็นหนทางแก้ปัญหาโลกร้อนที่สาเหตุและต้นตอที่แท้จริง อันเป็นหนทางที่ตรงประเด็นที่สุด

3. กรณีศึกษา : ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก

แนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนถือเป็นความพยายามอย่างจริงจังที่จะนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ามาใช้ในการพัฒนาชุมชนเมือง โดยนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา คำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable Development) ได้กลายเป็นกระบวนทัศน์หลักสำหรับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน แทนที่การพัฒนาตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่อิงอยู่กับอุตสาหกรรมแบบเดิม การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการลงนามใน *สนธิสัญญาโลกร้อน* ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร เมื่อปีค.ศ. 1992 เนื่องจากในช่วงเวลานั้น นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกได้วิเคราะห์ว่า การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากโรงงานและท่อไอเสียรถยนต์ รวมทั้งก๊าซชนิดอื่นๆจากอุตสาหกรรมหนักที่สะสมมาตั้งแต่ยุคปฏิวัติ อุตสาหกรรม ได้เป็นต้นเหตุสำคัญในการทำลายโอโซนในชั้นบรรยากาศอันนำมาสู่ปัญหาภาวะโลกร้อน (กัชร กุลชล 2545 : 161) ซึ่งทางคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ได้ให้คำนิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่า

“...การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง...”

การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ที่เป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดในยุคนี้คือกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยแนวคิดและทฤษฎีทางการออกแบบชุมชนเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ **แนวคิดเมืองอัดแน่น** (Compact City) โดยมหาวิทยาลัย อ็อกซฟอร์ดบรูคส์แห่ง สหราชอาณาจักร และ**ลัทธิชุมชนเมืองยุคใหม่** (New Urbanism) จากสหรัฐอเมริกา โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะขอเรียกรวมแนวคิดทั้งสองในชื่อใหม่ว่า “แนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้ (สิงหนาท แสงสีหนาท 2545 : 96-101)

การรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ด้วยแนวคิดการสร้างชุมชนที่มีความกระชับและลดการกระจายตัวรุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง และแนวคิดการสันดาปพลังงานแบบหมุนเวียนเพื่อที่จะให้มีการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้น้อยที่สุด

การบริโภคทางธรรมชาติ

ด้วยแนวคิดการลดการเดินทางและลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว โดยใช้ระบบขนส่งสาธารณะในรูปแบบต่างๆ มุ่งเน้นการเดินเท้าและใช้จักรยานทดแทนการใช้รถยนต์ส่วนตัว ร่วมไปกับการสร้างระบบหมุนเวียนพลังงาน ผสมผสานไปกับการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสร้างเสริมทางสังคมเมือง

ด้วยแนวคิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเมืองที่สัมพันธ์กับการสร้างความหลากหลายและมีชีวิตชีวา ร่วมกับการสร้างสภาพแวดล้อมและการรับรู้ชุมชนที่ดี (Sense of Place)

ภาพที่ 4 ตัวอย่างแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนของตะวันตก

ที่มา : Leccese Michael and McCormick Kathleen, ed., Charter of the New Urbanism. (New York : The McGraw-Hill Companies), 2000.

นับตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แนวโน้มการพัฒนาเมืองในประเทศต่างๆทั่วโลก ได้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาจากแนวคิดของชุมชนเมืองในยุคสมัยใหม่ (Modern) ที่มีลักษณะสังคมที่ขึ้นต่อระบบทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม (รุจิโรจน์ อนุามบุตร 2547 : 4-27) มาเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีชุมชนเมืองที่ยั่งยืนเป็นต้นแบบ ชุมชนเมืองในตะวันตกจึงมีแนวโน้มที่จะพัฒนาโดยมุ่งเน้นให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างไม่สิ้นเปลือง มีการคำนึงถึงเรื่องจิตสำนึกในการบริโภคมากขึ้น รวมถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น กระแสหลักของการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน (สิทธิพร ภิรมย์รัตน์ 2551 : 113) และมีความเป็นไปได้ว่าจะกลายเป็นแนวโน้มหลักสำหรับการพัฒนาเมืองต่างๆทั่วโลกด้วยเช่นกัน จากประสบการณ์ของชุมชนเมืองที่ยั่งยืนของตะวันตกได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาชุมชนเมืองและปัญหาสภาพแวดล้อมตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนเมืองในการรับมือกับวิกฤติจากภาวะโลกร้อนได้เป็นอย่างดี

4. บริบทของชุมชนเมืองไทย

แต่เดิมคนไทยมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีอิสระ ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานของคนที่มีเครือญาติใกล้ชิดกันและมีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ต่อมาเมื่อชุมชนหมู่บ้านมีการขยายตัวขึ้น กลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนและใหญ่กว่าชุมชนหมู่บ้านเดิม ทำให้เกิดเมืองซึ่งมีการปกครองระบอบศักดินาขึ้น เมืองกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองซึ่งเป็นที่รวมของไพร่และทาส เมืองในสังคมไทยจึงมีการพัฒนาในรูปแบบของการสั่งการจากข้างบน แทนที่จะเป็นการดูแลและจัดการร่วมกันของคนในเมือง เมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาถูกกดดันจากลัทธิล่าอาณานิคมให้มี “ความทันสมัย” แต่สังคมไทยได้เปลี่ยนแต่รูปแบบภายนอกของเมืองเท่านั้น วิถีชีวิตและทัศนคติของผู้คนภายในเมืองยังคงเหมือนเดิม คือยังไม่มีกรรวมกลุ่มกันเพื่อทำการบริหารจัดการเมืองร่วมกันเช่นในตะวันตก เนื่องจากการมีการปกครองแบบรวมศูนย์ ชุมชนเมืองรูปแบบสมัยใหม่ของไทยได้พัฒนาขึ้นหลังจากที่รัฐเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศในยุคของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง 2542 : 135-152)

จากการพัฒนาของประเทศไทยนับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมานั้น ล้วนเป็นการพัฒนาจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนจากต่างประเทศ หรือการนำเข้าสินค้าประเภทเครื่องจักร น้ำมันเชื้อเพลิง และวัตถุดิบในการอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของปัจจัยภายนอกนี้เอง ได้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ต้องคอยพึ่งพาเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตกอยู่เสมอ ขาดการพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นแบบฉบับของ

ตนเอง ผลเสียจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ได้แสดงผลให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชนเมือง โดยชุมชนเมืองสมัยใหม่ของไทยเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนต่อการ “ขึ้นต่อ” โลกตะวันตก (ดวงจันทร์ อภาวพัชรุตม์ เจริญเมือง 2542 : 152) ด้วยการรับเอารูปแบบการพัฒนาเมืองจากตะวันตกมาใช้ หากแต่สิ่งที่นำเข้านั้นมิได้นำมาแค่รูปแบบที่สวยงามหรือทันสมัยเท่านั้นเพราะสิ่งที่ตามมาควบคู่กันคือปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันชุมชนเมืองไทยจึงเป็นที่รวมของปัญหาที่คุกคามคุณภาพชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับในตะวันตกซึ่งชุมชนเมืองเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน โดยปัญหาของชุมชนเมืองไทยที่ส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อนสามารถสรุปได้ดังนี้

ปัญหาผลกระทบเป็นพิษและการปล่อยของเสีย

การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้เมืองไม่สามารถพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของคนจำนวนมากได้ทัน เมืองจึงกลายเป็นที่รวมของมลภาวะเป็นพิษต่าง ๆ เช่น น้ำเน่าเสียจากบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรม มลภาวะทางอากาศจากการปล่อยก๊าซในโรงงานอุตสาหกรรมและการเผาไหม้เชื้อเพลิงของรถยนต์ส่วนตัว อันเป็นสาเหตุให้เกิดก๊าซเรือนกระจกเป็นจำนวนมาก

ปัญหาการบริโภคทรัพยากรอย่างเกินพอดี

การขยายตัวของเศรษฐกิจบนฐานของอุตสาหกรรมทำให้ชุมชนเมืองของไทยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ชุมชนเมืองมีการบริโภคพลังงานอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อมาใช้สร้างความสะดวกสบาย โดยเฉพาะในการสร้างสภาพแวดล้อมเทียมด้วยระบบปรับอากาศ ชุมชนเมืองยังเป็นตัวการสำคัญในการทำลายทรัพยากรของชนบทเพื่อนำมาสร้างความเจริญ เช่น การทำลายป่าเพื่อสร้างเขื่อนสำหรับผลิตกระแสไฟฟ้าให้กับเมือง เป็นผลให้พื้นที่สีเขียวลดลง ขาดพื้นที่ดูดซับคาร์บอนตามธรรมชาติ และระบบนิเวศขาดความสมดุล

ปัญหาการขยายตัวรุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติ

การอพยพเข้าเมืองของคนเป็นจำนวนมากโดยที่ไม่มีมาตรการควบคุม ทำให้เกิด urban sprawl เมืองจึงขยายตัวอย่างไม่มีขีดจำกัด เกิดการขยายตัวของเมืองรุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมและทำลายพื้นที่ธรรมชาติบริเวณรอบนอกเมือง มีการสร้างพื้นที่ลาดแข็งขึ้นมาแทนพื้นที่ธรรมชาติ อันเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ “เกาะความร้อนในเขตเมือง” (Urban Heat Island) ส่งผลให้อุณหภูมิโดยเฉลี่ยสูงขึ้นมาก

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่คุกคามคุณภาพชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองไทยอยู่นั้น ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับปัญหาภาวะโลกร้อนทั้งสิ้น ชุมชนเมืองสมัยใหม่ของไทยได้กลายเป็นแหล่งรวมของปัญหาจากการพัฒนาที่ไม่มีความพอเพียง มีการบริโภคทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความพอดีและขีดจำกัดของธรรมชาติเพื่อนำมาปรนเปรอความต้องการอันเกินพอดีของผู้คนในเมือง จึงสามารถกล่าวได้ว่า

ต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหาทั้งหมดเกิดมาจากระบบความคิดที่ “ไม่พอเพียง” ซึ่งหากไม่เร่งนำระบบความคิดเรื่อง “ความพอเพียง” เข้ามาใช้แก้ปัญหามหาชนเมืองโดยเร็ว ปัญหาทั้งหลายจะสะสมกันมากจนกระทั่งกลายเป็นวิกฤติที่เกินกำลังของเมืองจะรับมือได้อีกต่อไป

5. การสร้างความพอเพียงในชุมชนเมืองไทย

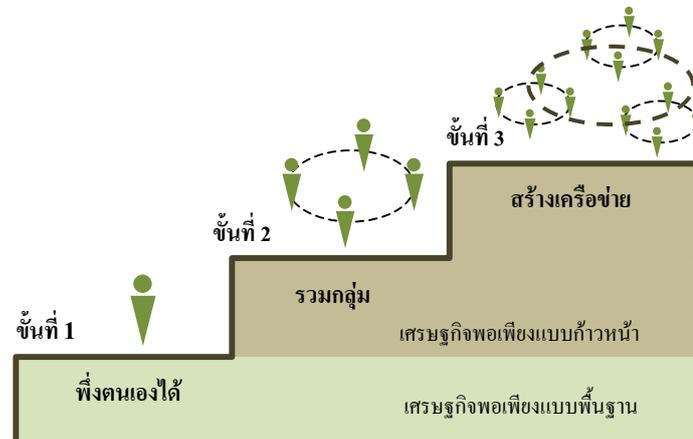
ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตกเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของความพยายามในการแก้ไข ปัญหาและฝ่าวิกฤติจากการพัฒนาที่ไม่พอเพียง แต่โดยภาพรวมของแนวคิดนั้นยังคงให้ความสำคัญกับแค่ การ**บริโภคทรัพยากรให้น้อยลงกว่าที่เคย** อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพยายามประนีประนอมลดความต้องการที่ขัดแย้งกับระบบโลกทัศน์แบบตะวันตก เนื่องจากโลกทัศน์แบบตะวันตกมองว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นสิ่งหยุดยั้งไม่ได้ จึงมุ่งสนอง**ความอยาก**ที่ไม่มีที่สิ้นสุดให้กับมนุษย์ หนทางการประนีประนอมด้วยการบริโภคให้น้อยลงจึงไม่ใช่หนทางที่ยั่งยืน เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมไม่อาจทนอยู่กับความทุกข์ได้นาน ในไม่ช้าก็จะหันกลับไปบริโภคอย่างฟุ้งเฟ้อเช่นเดิม

ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนตามแนวทางของตะวันตกจึงได้ดำเนินมาถึงจุดติดตัน เนื่องด้วยโลกทัศน์ของตะวันตกเอง ซึ่ง ณ จุดนี้เองกระบวนทัศน์เรื่อง “ความพอเพียง” จะเป็นกลไกสำคัญในการนำพาชุมชนเมืองไปสู่หนทางฝ่าวิกฤติจากภาวะโลกร้อน ด้วยการแก้ปัญหาชุมชนเมืองที่ต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหา นั่นคือการแก้ที่**พฤติกรรมบริโภคของมนุษย์** เนื่องจากรากฐานความคิดทางพุทธศาสนานั้น มองว่าความต้องการของคนนั้นเป็นสิ่งที่สามารถหยุดยั้งหรือปรับลดให้อยู่ในระดับที่พอดีได้ ถ้ารู้จักพอ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต 2551 : 80-93) จึงมุ่งสนองความต้องการในระดับที่พอดีและพอเพียงกับการบริโภค ซึ่งถือเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงประเด็นที่สุด

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” คือหลักการหรือกรอบแนวคิดที่ใช้อธิบายระบบ “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานที่ผูกพันกับวิถีของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยสามารถเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่นๆ ได้ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เป็นต้น (ประเวศ วะสี 2542 : 5-6) ซึ่งเป้าหมายหลักของเศรษฐกิจระบบพอเพียงนี้คือ การผลิตเพื่อให้พอเพียงแก่ตัวเองก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยนำส่วนที่เกินความต้องการมาแลกเปลี่ยนกับภายนอก โดยมีระบบความคิดเรื่อง “ความพอเพียง” เป็นตัวคอยควบคุมไม่ให้มีความต้องการที่มากจนเกินจำเป็น นำมาสู่วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความพอเพียงในการบริโภค และสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงได้ 2 ประการดังนี้

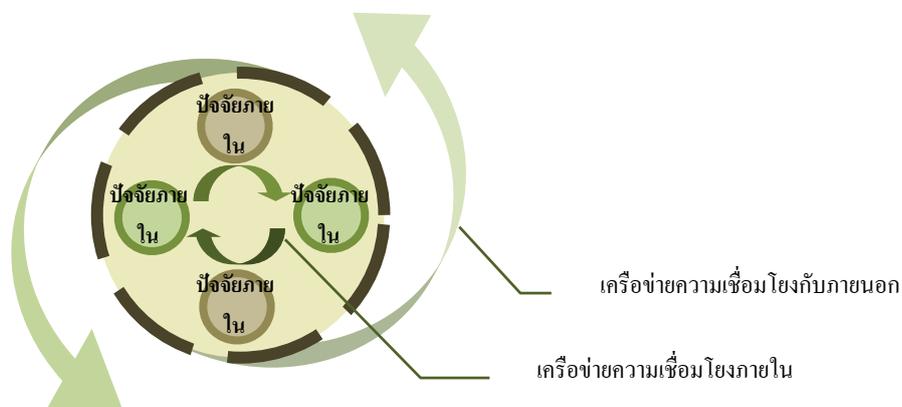
มีการพัฒนาตามลำดับขั้น โดยต้องเริ่มการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นขั้นสูงต่อไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการ ในแต่ละลำดับขั้นในระดับที่พอดีกับความต้องการ

ภาพที่ 5 การพัฒนาตามลำดับขั้น

ที่มา : ปรับปรุงจาก สถาบันไทยพัฒน์ มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ,
ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 12 มิถุนายน 2550, เข้าถึงได้จาก
<http://sufficiencyeconomy.blogspot.com/2006/02/3.html>

มีการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่มาจากภายในตนเอง และการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) เป็นอันดับแรก และมีการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นสำหรับสินค้าที่ไม่สามารถผลิตเองได้ โดยให้ความสำคัญกับหน่วยที่อยู่ใกล้ตัวเป็นลำดับแรกและต่อเนื่องกันไปสู่อื่น ๆ ที่ห่างออกไปตามลำดับ ส่งผลให้แต่ละหน่วยการผลิตสามารถมีอำนาจในการกำหนดทิศทางพัฒนาด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ และพอเพียงในตัวเอง

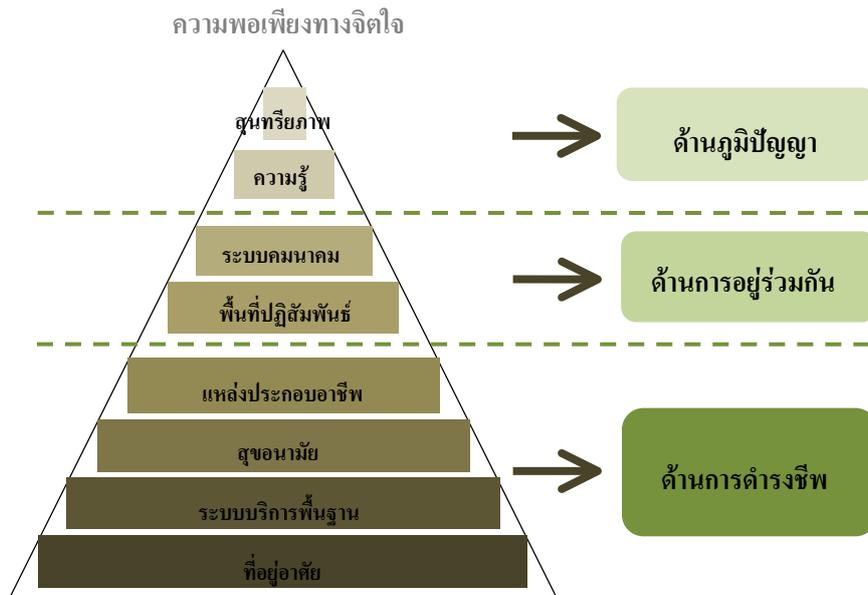
ภาพที่ 6 การพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

6. แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงและหนทางฝ่าวิกฤติโลกร้อน

ณ จุดนี้ทำให้ได้ข้อสรุปว่า “ชุมชนเมืองที่พอเพียง” คือคำตอบของแนวคิดในการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อน ที่มีความเหมาะสมกับชุมชนเมืองไทย โดยหลักการสำคัญที่สุดของชุมชนเมืองที่พอเพียง คือ **การเป็นชุมชนเมืองที่มีการสนองความต้องการของผู้คนในระดับที่พอเพียงตามลำดับขั้น** อันสอดคล้องกับคุณสมบัติของความพอเพียง ซึ่งมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตามลำดับขั้นจากระดับที่จำเป็นขั้นพื้นฐานสู่ระดับที่สูงขึ้นไป และจากภายในที่ใกล้ตัวกระจายออกสู่ภายนอก ดังจะเห็นได้จากหลักการพัฒนาของเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยลำดับขั้นในที่นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 1) ลำดับขั้นของความพอเพียง และ 2) ลำดับขั้นของชุมชนเมือง ดังนี้

ลำดับขั้นของความพอเพียง

หมายถึง ลำดับขั้นของความดีพื้นฐานของมนุษย์ในชุมชนเมือง ใกล้เคียงกับ “ทฤษฎีความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์” (Basic Human Needs Theory) ของ อับราฮัม มาสโลว์ โดยต้องเริ่มจากการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นในขั้นที่สูงขึ้นไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้น ในระดับที่พอดีกับความต้องการ สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงเรื่องการพัฒนาตามลำดับขั้น

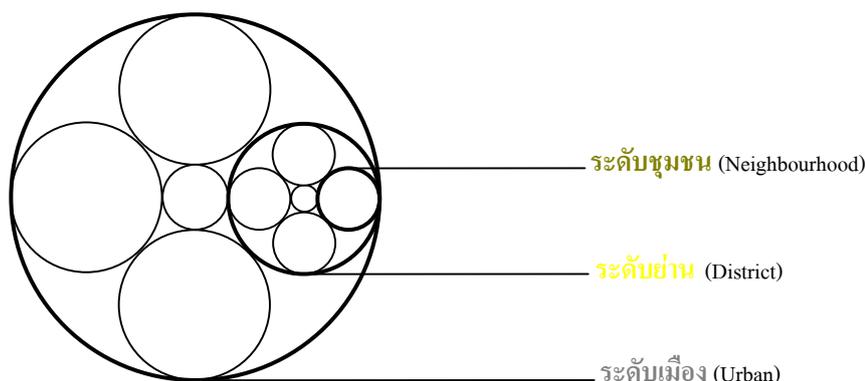

ภาพที่ 7 ลำดับขั้นของความพอเพียง

ผู้คนภายในชุมชนเมืองต้องมีความพอเพียงจากการได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต อย่างพอเพียงเป็นลำดับแรก มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีที่อยู่อาศัย ระบบบริการ พื้นฐาน สุขอนามัย และแหล่งประกอบอาชีพ อย่างพอเพียงกับความต้องการ ขึ้นต่อมาก็คือความพอเพียง จากการสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม มีการพึ่งพาและเกื้อกูลระหว่างกัน อันจะนำมาสู่ความพอเพียงจากการนำ ภูมิปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกันมาใช้ในการพัฒนา และมีการสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งจะนำมาสู่ความ พอเพียงในจิตใจในขั้นสูงสุด

ลำดับขั้นของชุมชนเมือง

หมายถึง ลำดับของหน่วยทางสังคมต่างๆในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันใน ลักษณะโฮลอนและไฮราคี (Holon & Hierarchy) ซึ่งหมายถึง ในหน่วยทางสังคมหนึ่งๆที่มีความพอเพียง ในตนเองในระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่มีสถานะปิดตัวเองอยู่อย่างโดดๆ กลับมีความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่ใหญ่ กว่าต่อเนื่องกันไปอย่างมีลำดับขั้น (สิงหนาท แสงสีหนาท 2545 : 199) โดยแนวคิดนี้ได้ทำการจำแนก ลำดับขั้นของหน่วยชุมชนออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชุมชน (Neighbourhood) ระดับย่าน (District) และระดับเมือง (Urban) และยังเชื่อมโยงไปจนถึงระหว่างเมือง โดยการกำหนดขอบเขตของแต่ละหน่วย ชุมชนเอาไว้ นั่น เพื่อให้สามารถกำหนดระดับที่เหมาะสมกับศักยภาพในการสนองความจำเป็นและการ บริหารจัดการของแต่ละลำดับขั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความ พอเพียงเรื่องการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

ภาพที่ 8 ลำดับขั้นของชุมชนเมือง

โดยหน่วยงานสังคมกลุ่มย่อยที่สร้างขึ้นยังมีขนาดเล็กเท่าไร ย่อมมีนัยยะว่าการสนองความต้องการภายในหน่วยย่อยทำได้ง่ายเช่นกัน โอกาสในการสนองความต้องการเพื่อให้เกิดความพอใจเพียงสำหรับแต่ละกลุ่มจึงย่อมทำได้ง่าย เนื่องจากเป็นขนาดที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพในการบริหารจัดการ เมื่อกลุ่มย่อยภายในเมืองมีความพอใจในระดับหนึ่งแล้ว ย่อมส่งผลให้การรวมกลุ่มเป็นเมืองใหญ่มีความพอใจในภาพรวมด้วยเช่นกัน

แนวคิดทางกายภาพของชุมชนเมืองที่พอเพียง

แนวคิดทางกายภาพที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้เป็นการนำเสนอในระดับ “แนวคิด” เท่านั้น เนื่องจากในระดับของการนำไปปฏิบัติทางการออกแบบจริง ย่อมที่จะต้องได้รับการพิจารณาถึงแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมชัดเจน ตามลักษณะของบริบทนั้นๆในแต่ละชุมชนเมืองต่อไป โดยในการนำเสนอครั้งนี้จะทำการนำเสนอในรูปแบบของ แนวทางการสร้างสภาพแวดล้อมที่พอเพียงสำหรับหน่วยชุมชนในแต่ละลำดับขั้น ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นให้พิจารณาได้ดังนี้

หน่วยระดับชุมชน (Neighborhood) : เป็นหน่วยระดับเล็กที่สุด ผู้คนมีการใช้งานบ่อยที่สุด และมีความใกล้ชิดกับผู้คนมากที่สุด ด้วยความเป็นหน่วยที่มีขนาดเล็กและไม่ซับซ้อน โอกาสในการสร้างให้เกิดความพอใจจึงสามารถทำได้ง่าย ความพอใจจะเกิดจากการที่ผู้คนในชุมชนได้รับการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง ผู้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยกัน ด้วยการดึงเอาลักษณะของการอยู่ร่วมกันของชุมชนในชนบทมาใช้ในพื้นที่เมือง โดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

ในแต่ละหน่วยชุมชนควรมีการจัดเตรียมบริการพื้นฐาน สาธารณูปโภค-สาธารณูปการ ร้านค้า พื้นที่พักผ่อน และอื่นๆที่จำเป็นในการดำรงชีวิตให้พอเพียง ชุมชนควรมีขนาดเล็กเพื่อความสะดวกในการกระจายบริการได้ทั่วถึงและไม่สิ้นเปลือง รวมทั้งสะดวกในการบริหารจัดการ

เพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชนเพื่อเป็นที่พบปะระหว่างกัน ช่วยกระตุ้นให้เกิดประชาสังคมและช่วยลดมลพิษ รวมทั้งช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีและสร้างความน่าสบายให้กับชุมชน ควรออกแบบอาคารให้ใช้ระบบธรรมชาติเพื่อลดการใช้พลังงานได้ เช่น จัดวางอาคารเพื่อรับลมธรรมชาติ หรือ ใช้ร่มเงาของต้นไม้เพื่อช่วยลดอุณหภูมิ

ใช้ระบบหมุนเวียนพลังงานหรือพลังงานทางเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถบริหารจัดการได้ง่ายในชุมชนขนาดเล็ก

ลดการใช้รถยนต์ในชุมชน ด้วยการริเริ่มเจ้าของต้นไม้ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีให้กับทางเท้าและทางจักรยาน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใช้ทางเท้ามากขึ้น

หน่วยระดับย่าน (District) : เป็นหน่วยชุมชนลำดับที่ 2 เป็นหน่วยที่มีความใกล้ชิดกับผู้นรลงมาจากหน่วยระดับชุมชน ซึ่งหน่วยระดับย่านนี้จะเป็นหน่วยที่รองรับการใช้งานของผู้คนเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ความพอเพียงจะเกิดจากการที่ผู้คนภายในย่านได้รับการสนองความต้องการอย่างทั่วถึง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

สร้างพื้นที่ศูนย์กลางย่านที่ชัดเจนด้วยสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เพื่อสร้างสภาพภูมิไว้วางใจร่วมกันของคนในชุมชนกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน บริเวณศูนย์กลางย่านควรมีการควบคุมความหนาแน่นให้เหมาะสม เช่น แทรกพื้นที่สีเขียวและพื้นที่ธรรมชาติเข้าไป เพื่อช่วยลดความหนาแน่น

ควรมีการจัดวางอาคารภายในย่านให้เข้ากับธรรมชาติ เช่น รับลมประจำถิ่นได้ดี หรือการใช้แหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อช่วยลดอุณหภูมิให้กับย่าน รวมทั้งการดึงเอกลักษณ์ของภูมิประเทศมาสร้างความน่าสนใจให้กับย่าน

วางแผนการใช้งานพื้นที่ภายในย่านให้มีความหลากหลายและสมดุลด้วยกิจกรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น เพิ่มแหล่งงานในย่านพักอาศัยเพื่อลดการเดินทางระหว่างที่พักอาศัยกับแหล่งงาน ด้วยการส่งเสริมให้เกิดธุรกิจขนาดเล็กที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละย่าน

ออกแบบอาคารเพื่อลดการใช้พลังงาน เช่น ใช้รูปแบบของอาคารพื้นถิ่นหรืออาคารพื้นถิ่นประยุกต์เนื่องจากสามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีและมีเอกลักษณ์ ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีให้กับย่าน

ปลูกต้นไม้ที่มีคุณสมบัติช่วยลดมลพิษได้ดี บริเวณเส้นทางคมนาคมที่มีการใช้งานหนาแน่น พร้อมทั้งควรมีการสร้างทางเท้าที่มีความสะดวกสบาย มีความร่มรื่น สามารถกันแดดกันฝนได้ และกระจายอย่างทั่วถึง เพื่อกระตุ้นให้คนในเมืองหันมาใช้ทางเท้ากันมากขึ้น ลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว

หน่วยระดับเมือง (Urban) : เป็นหน่วยชุมชนที่มีการใช้งานบ่อยน้อยที่สุด ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการที่เมืองมีการพึ่งพาตัวเองได้และพอเพียงในตัวเอง ผู้คนในเมืองได้รับการอย่างทั่วถึง เมืองต้องไม่รุกรานธรรมชาติและสร้างปัญหาให้กับสิ่งแวดล้อม โดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

จำกัดขอบเขตเมืองให้ชัดเจนในลักษณะของ Green Belt บริเวณใจกลางเมืองควรมีความกระชับ เพื่อลดการทำลายพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องขยายให้ใช้ระบบเครือข่าย ในลักษณะของการกระจายตัวเป็นกลุ่ม ๆ

จัดการใช้งานพื้นที่ให้เหมาะสมและมีความสมบูรณ์ในตัวเอง เช่น จัดให้มีที่พักอาศัย และแหล่งงานไว้ในบริเวณใกล้เคียงกัน เพื่อช่วยลดการเดินทางจากบ้านไปทำงาน

มีโครงข่ายคมนาคมที่ชัดเจนและรับรู้ได้ง่าย ส่งเสริมระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว และควรมีการพัฒนาเมืองตามเส้นทางขนส่งมวลชนเป็นหลัก

สร้างโครงข่ายพื้นที่สาธารณะและพื้นที่สีเขียวในหลายลำดับขั้นเพื่อให้กระจายได้อย่างทั่วถึง อนุรักษ์พื้นที่สีเขียวดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเพื่อใช้ลดอุณหภูมิและลดมลภาวะ เพิ่มพื้นที่เปิดโล่งบริเวณที่มีการใช้งานหนาแน่นสูงเพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดเกาะความร้อนในเขตเมือง

พัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับฐานทรัพยากรของแต่ละที่ เพื่อลดความเสี่ยงเปลี่ยนแปลงจากการต้องขนทรัพยากรจากแหล่งอื่นที่ห่างไกล

บทสรุป

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงที่ได้ทำการเสนอนั้น คือหนทางในการบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อนของชุมชนเมืองไทย ภาพรวมของแนวคิดนั้นจะมุ่งเน้นไปที่มิติทางกายภาพเป็นหลัก โดยมุ่งหวังให้สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นเป็นสิ่งเกื้อหนุนปัจจัยอื่นๆ เช่น สังคม เศรษฐกิจ พฤติกรรม ตลอดจนจิตใจของคนในเมืองให้มีความพอเพียงมากขึ้น ซึ่งแนวคิดที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้ถือเป็นเพียงภาพร่างของการออกแบบเท่านั้น ยังต้องการข้อมูลสนับสนุนทั้งในด้านทฤษฎีและในด้านปฏิบัติอีกมาก หากต้องการนำไปประยุกต์ใช้งานจริง แนวคิดชิ้นนี้จึงเป็นแค่แนวคิดในระดับภาพรวมที่จะทำหน้าที่เป็นฐานทางข้อมูลและเป็นตัวอย่างสำหรับบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่สนใจศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกวรรณ ตระกูลยิ่งเจริญ. “โลกร้อน-คน เทคโนโลยี และการบริโภค.” อายุ, 2 - 3 (2551) : 48-49.

กำธร กุลชล. การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร : การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

ดวงจันทร์ อากาศวิรุฒม์ เจริญเมือง. เมืองในสังคมไทย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2551.

รุจิโรจน์ อนามบุตร. “การออกแบบชุมชนเมืองน่าอยู่และประหยัดพลังงาน.” ใน เมืองน่าอยู่และประหยัดพลังงาน, 4-24 – 4-35. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย, 2547.

วันชัย ดันตวิทยาพิทักษ์. “10คำถามโลกร้อนที่ทุกคนต้องรู้.” สารคดี, ปีที่ 23 ฉบับที่ 265 : 136-151. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๕๘๔), 2550.

สถาบันไทยพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ , ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 12 มิถุนายน 2550, เข้าถึงได้จาก <http://sufficiencyeconomy.blogspot.com/2006/02/3.html>

สิงหนาท แสงสีหนาท. “หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในบริบทของไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. “การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่ และยั่งยืน : ทฤษฎีและประสบการณ์.” หน้าจั่ว :วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 22 (2006-2007) : 111-142.

อภิชา สืบสามัคคี, บรรณาธิการเรียบเรียง. โลกร้อน ปรากฏการณ์ธรรมชาติเข้าขั้นวิกฤติ?. กรุงเทพฯ :

ภาษาอังกฤษ

Leccese, Michael., and McCormick, Kathleen., ed. Charter of the New Urbanism. New York : The McGraw-Hill Companies, 2000.

The Global Warming Challenge, Theories Supporting Global Warming [online], 13 December 2007, Available from [http:// www.globalwarmingchallenge.co.uk](http://www.globalwarmingchallenge.co.uk)